

ІСТОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ЕТРУСЬКОГО НАРОДУ

Олена ОСМОЛОВСЬКА, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Наталія БУРИЧ, студентка V курсу Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

У VIII ст. до н. е. у межиріччі Арно і Тибру зародилася цивілізація етрусків, яка проіснувала близько тисячі років і панувала майже над усією Італією, поки її не підкорив Рим. Жителі Етрурії створили яскраву і самобутню цивілізацію, яка була відома всьому античному світові. Тирренські міста Вейї, Вольсінїї, Спіна, Перузія були центрами культури й торгівлі. Цей народ іноді критикували за неординарність.

Греки іменували етрусків тирренами або тирсенами і приписували їм недобру славу. Це можна пояснити простою заздрістю: адже в ті далекі часи етруски жили щасливо і в достатку, через те були переконані в тому, що з часом стануть богами. У всякому разі так етрускам обіцяли провісники ще задовго до того, як вони переселилися з далеких, невідомих нам, своїх рідних місць у Лідію. Соціальне, політичне і релігійне життя етрусків сформувалося пізніше, коли вони переселилися із Лідії в Центральну Італію – у межиріччя Арно і Тибру. Саме тут цей народ набув популярності серед інших племен [1, 244]. Етруска культура процвітала і після того, як етруски втратили незалежність, увійшовши до складу Римської імперії, і навіть після того, як усі жителі Італії забули про їх існування. І хоча етруски як етнічна одиниця зникли близько двох тисяч років тому, вони залишили після себе великі могильні кургани, які й нині залишаються характерною особливістю етрусського ландшафту. Під цими курганами, велика частина яких датується археологами VII – V ст. до н. е., сплять вічним сном знатні етруски; та чи став з них хтось богом, не може відповісти жоден з істориків [2, 189].

Проблема походження етрусків цікавила вчених уже з V ст. до н. е. Першим, хто розпочав серйозно цікавитися цим питанням, був грецький історик Геродот. Він був переконаний, що тиррени (як він називав етрусків) прийшли на землю Італії з Малої Азії, точніше – із Лідії, або Анатолії, як її називають у наш час [3, 30]. Геродот розповів історію про похід тирренів з Лідії, де за його словами, був голод. Щоб відволіктись від своїх невдач, жителі Лідії придумали різні ігри, у тому числі й кості. Два дні поспіль вони грали, не торкаючись до їжі, а на третій день з'їдали свою їжу, яка була пропорційно поділена; потім все знову повторювалося. Таким чином лідійці змогли проіснувати вісімнадцять років. Цар не витерпів і вжив рішучих заходів [4, 23]. Він розділив свій народ на дві групи і за жеребом ви-

значив ту частину, яка повинна була емігрувати. На чолі тих, кому випала доля залишити країну, було призначено сина Тіррена. Лідійці після довгої мандрівки прибули до умбрійців, де вони заснували основні міста і почали себе називати тирренами, на честь свого командуючого [3, 32]. Історія голоду справді є реальною згідно з єгипетськими документами. Вона вписується в рамки потрясінь, які були спричинені кризою держави хетів у XII ст. до н. е. У цю епоху відбувалась міграція в район Середземномор'я, а військові набіги багатьох народів і прояви піратства стали повсякденною реальністю. Фараони Мернептах (1230 р. до н. е.), а потім Рамзес (1190 р. до н. е.) змушені були відбиватися від нападів тих, кого єгипетські історики називають «народами моря», серед яких разом з ахейцями можна знайти сардів, а також загадкових тереш, в яких деякі історики вбачають троянців-таршиш (інша грецька назва тирренів, які пішли від корня «турша»).

Менш відомим варіантом історії Геродота є легенда про Таркона і Тіррена, що її розповідав александрійський поет Ликофрон у поемі «Олександра». Ці два герої з етруськими іменами були синами Телефа, правителя Мізії, якого Гомер згадує в «Одісеї». Тіррен і Таркон могли зустріти Енея і Уліса в Італії, і якщо за ім'ям першого називалась держава етрусків, то другий став засновником першого міста Тарквінії. Ця легенда у Ликофрона не суперечить версії, прихильником якої є грецький історик Лесбос (VI ст. до н. е.), для якого Етрурія була зобов'язана своїм походженням пеласгам. Це догрецькі жителі Греції й узбережжя Егейського моря, за легендою, вони перейшли Адріатичне море, щоб залишитися в Спіне, біля річки По, а потім дістатися Тоскани, де вони і отримали назву «тиррени». Кожна версія складна і викликає багато заперечень і запитань. Про присутність цього загадкового народу в Східному Середземномор'ї є свідчення як легендарні, так і археологічні. Легендарними свідченнями є пригоди, які відбувалися з моряками-тирренами. Наприклад, вони схопили бога виноградарства Діонісія і намагалися його продати як простого раба. Ця історія закінчилася для них погано. Діонісій сприяв паніці серед моряків, які стали заходити в море і перетворюватися в дельфінів (гомерівський гімн Діонісію) [5, 46].

Яскравим прикладом існування етрусків є степа, знайдена на острові Лемнос, на якій є написи мовою, близькою до етруської, що викликає

багато запитань. Якщо встановити родинний зв'язок тирренів з Лемноса і етрусків, то точно не можна сказати, хто з них першим емігрував в Італію, утвердився там і встановив відносини між Заходом і Сходом [3, 35].

До самої епохи римського імператора Августа розповідь Геродота про походження етрусків була загально визнаною і ні в кого не викликала суперечок. Але пізніше історик Діонісій Галікарнаський піддав сумніву версію Геродота і висунув свою теорію: етруски, на його думку, були давнім італійським народом і жили в Центральній Італії завжди. Вони називали себе расенами. Їх мова, як зазначав Діонісій, зовсім не була лідійською, так само як і закони, а також пантеон божеств. На основі цього Діонісій зробив висновок, що етруски – одне із корінних племен Італії. І від епохи Августа і до наших часів більшість учених підтримували теорію Діонісія щодо походження етрусків [4, 25].

Римський історик Тацит підтримував версію «батька історії». Він був переконаний, що Етрурія стала другою батьківщиною для емігрантів із Лідії. Як доказ, Тацит згадував випадок, коли посланці із Сард, столиці Лідії, одного разу процитували перед римськими сенаторами етрусський закон, щоб доказати свою спорідненість з римлянами «на основі того, що лідійці колись заселяли Етрурію». Думки істориків щодо походження етрусків можна поділити на три основні гіпотези. Перша з них, висловлена Геродотом в V ст. до н. е.: етруски переселилися в Італію з моря. Друга – твердження Діонісія Галікарнаського про те, що це був корінний італійський народ. Третя: етруски прийшли в Італію з півночі, через Східні Альпи [4, 28]. Тит Лівій стверджує, що рети, які проживали в Альпах, мали етрусське походження. Археологи XIX ст. прагнули побачити в цих північних народах першоджерело італійських і етрусських народів, які мігрували на південь наприкінці II тисячоліття. Дехто спирався усвоїх гіпотезах на такий аргумент, як практика кремації. Вважали, що віллановіанська культура походила із так званих полів погребальних урн, заперечивши той факт, що ця цивілізація мала індоєвропейський характер, не пов'язаний з етрусською цивілізацією. Було встановлено зв'язок між назвою «рети» і тим, як тосканці називали себе етрусською мовою – «расенна». Та ця теза немає жодного підтвердження з давніх джерел. Поширення етрусської цивілізації з півдня на північ виглядає більш правдоподібно [3, 36].

У II тис. до н. е. Італія була маловідомим куточком Середземномор'я. Ніщо не віщувало, що вона стане центром однієї із наймогутніших імперій в історії людства. Близько 1800 р. до н. е. в Італії з'явилися нові поселенці. Вони вміло обробляли бронзу і були обізнані з простими

засобами землеробства. Будівлі вони зводили на палях. Ці будівлі були характерні для цивілізації, яка розвивалася в плодovitих областях Північної Італії. Наприкінці II ст. до н. е. в Італію проникла ще одна хвиля переселенців. За рівнем культури вони перевершували корінне населення: вони могли обробляти залізо, виготовляти зброю, засоби праці та інші предмети першої необхідності, користувалися гончарним кругом. Знайдені прикраси, оброблені складними методами, свідчать не тільки про певний рівень їх розвитку, а й про поступову соціальну диференціацію серед носіїв цієї культури.

Центром її була область, розташована поблизу нинішнього поселення Вілланови, біля Болоньї, тому вся ця цивілізація називається культурою Вілланови. Її сліди знаходять в усіх місцевостях, де пізніше виникли головні етрусські центри. Незважаючи на те, що населення Італії до того часу рушило вперед у своєму розвитку, його досягнення були незначні. Наприкінці II і на початку I тис. до н. е. місцеві племена жили в селищах, які, як правило, являли собою нагромадження круглих будівель з похиленим дахом, покритим очеретом або соломою. Представники культури Вілланови періодично переселялися на нові місця, але з часом почали вести осіле життя. Джерелом проживання було примітивне землеробство і скотарство.

У цей період країни Сходу – Єгипет, Месопотамія, Мала Азія – перевернули ще одну сторінку своєї історії. Ще в III тис. до н. е. біля Нілу стали будуватися гігантські піраміди, які є одним із чудес світу. У 1728 – 1686 рр. до н. е. правитель Давнього Вавилона цар Хаммурапі – гроза чотирьох країн світу, як він себе називав, створив перший в історії людства знаменитий Кодекс законів. У 1296 р. до н. е. був укладений перший мирний договір, який закріпив перемогу єгипетського фараона Рамзеса III над могутньою імперією хетів. Населення Італії ще не могло ні писати, ні читати, а в державах Сходу вже було багато писемних пам'яток. Між рівнем розвитку, який був характерним для Сходу, і примітивними культурами, що сформувалися на італійській землі на початку I тисячоліття, існувала глибока прірва [5, 212]. Та на початку VII ст. до н. е. картина почала змінюватись. На Апеннінському півострові з'явилися перші міста і поселення з високою культурою. Пульс життя в них пришвидшився, і вся ця периферія, яку представляла собою до того часу Італія, набула руху. Немала заслуга в цьому була греків. Порівняно велика їх кількість переселилася в VII – I ст. до н. е. в Італію. На південному узбережжі вони заснували колонії, які перетворювалися у важливі порти та економічні центри. Грецькі колоністи не випускали з поля зору і Сицилію.

Іншим епіцентром важливих змін стала Тоскана, де також з'являлися міста. Вони виникали в тих районах, де зосереджувалася культура Вілланови. Носіями цієї цивілізації були етруски. У той час вони вперше з'явилися на історичній арені [7, 34–36]. Етрусські міста завжди славилися красою своєї природи, живописні руїни етрусських поселень сусідили з пам'ятниками Стародавнього Риму, середньовічного періоду та епохи Відродження. Кожне із етрусських міст мало вплив на територію, яку контролювало. Точна кількість жителів етрусських міст-держав невідома, але за підрахунками, зробленими на основі вивчення некрополів і середньої тривалості життя в Етрурії, населення Черветері в період розквіту міста становило приблизно 25 тис. [8, 35].

У Віллановську епоху населення почало зосереджуватися в південній Етрурії, де легко було обробляти землю. Володіння землею, крім багатства, давало людині статус «шляхетності». Царі становили еліту земельної аристократії, навіть речі, знайдені в гробницях воїнів, являють собою знаряддя для сільського господарства, що свідчить про існування зв'язку між воєнним і сільським життям. У етрусків, як і в інших середземноморських народів, сільське господарство і війна становили два головні заняття чоловіків [3, 90].

Перетворення простих поселень Вілланови в процвітаючі міста, обробка у великих масштабах металів, розвиток ремесла, торгівлі і морського судноплавства, встановлення зв'язків з іншими країнами в Східному і Західному Середземномор'ї – ось характерні особливості великого, здійсненого тут перелому, завдяки чому Етрурія була піднесена до рівня інших цивілізованих країн свого часу.

Характеризуючи етрусські міста, можна сказати, що кожне місто являло собою самостійну одиницю, місто-державу, незалежну від інших міст, хоч і підтримувало з ними економічні зв'язки. Мета етрусських міст – зберегти свою самостійність – зумовлювалось ще й тим, що Етрурія не мала географічного центру, здатного об'єднати їх економічно й політично.

Грецький географ Страбон пояснював могутність етрусків єдністю етрусських міст: «До тих пір, доки в етрусків був один правитель, вони були дуже сильними». Насправді етрусські міста не становили єдиного економічного, політичного і воєнного центру. Взагалі в Етрурії не було єдиного державного об'єднання ні в якій формі.

Дванадцять етрусських міст утворювали вільну федерацію, для яких об'єднуючим елементом була релігія. Можна припустити, що в цю федерацію входили Аррецій, Кортонна, Перузія, Вольсінія, Клузій та інші міста. Утворення такої

федерації не було феноменальним явищем у той час, оскільки подібні утворення траплялися в інших країнах, наприклад у Греції. Названі етрусські міста об'єднував культ богині Вольтумни. В її честь було побудовано спільне святилище.

Після відкриття у Вілланові (поселення, розташоване біля Болоньї) в середині XIX ст. гробниці, яку археологи віднесли до культури етрусків, увесь період від початку утворення Етрурії до кінця VIII ст. до н. е. почали називати «віллановіанським». Під цим терміном розуміють всю ранню історію етрусків.

Гробниці, знайдені у Вілланові, пов'язані з ранньою в Італії практикою кремації. Цей звичай, відомий у Центральній Європі під назвою «культура полів погребальних урн», не існував на Апеннінському півострові в епоху бронзи. Захоронення цієї культури трапляються в усіх регіонах, де розмовляли італійською мовою індоєвропейського походження, разом з культурою «ямкових погребів» (де померлих хоронили в могилах-ямах у витягнутому положенні разом з предметами повсякденного вжитку).

Обряд кремації розвивався саме в Тоскані, а також у деяких місцях долини річки По і Кампаньї, там, де пізніше з'явилася етрусська цивілізація. Звичайно, відмінність між двома обрядами не завжди була чітко виражена, їх наявність було доведено в проміжних зонах, наприклад у Лації, але саме цим розрізнялися народи, різні за своєю культурою: індоєвропейського походження і неіндоєвропейського (тобто етрусського). Отже, появу етрусської цивілізації можна ідентифікувати з обрядом кремації в Тоскані. Але це не вирішує питання походження етрусків.

Слід запам'ятати дві дати, пов'язані з формуванням етрусської цивілізації: 1200 р. до н. е. і 900 р. до н. е. Перша дата відповідає виникненню цієї нової культури (названої протовіллановською) і, можливо, приходу груп людей зі Сходу. Кінець XIII ст. був позначений серйозними подіями, особливо на сході Середземномор'я: падіння імперії хетів, акти піратства і спроби завоювання «народів моря», Троянська війна. Якщо і був міграційний рух людей, що прийшли зі Сходу, щоб приєднатися до населення Тоскани і змінити культуру, піднести основи нової цивілізації, то його слід датувати початком XIII ст.

Друга дата – 900 р. до н. е. – ознаменувала початок урбанізації та апогей віллановської культури. Саме некрополі найкраще інформують нас про цю еволюцію і про організацію перших міст. Спочатку зона проживання була відносно розсіяною. Люди жили в овальних або прямокутних хижинах, в основному скромних розмірів (5 x 10 м), подібні до тих, сліди яких збереглися на пагорбі Палатін, що були пов'язані з ім'ям Ромула.

Після кремації прах мертвих зберігався в урнах, зроблених у стилі «імпастро» з грубої кераміки. Урни розміщували в гробницях, у ямах, виритих у землі, їх стінки викладалися плоскими каменями. Можна помітити еволюцію в геометричному оформленні урн, які мали біконічну форму і прикривалися мискою або бойовим шоломом, якщо покійником був чоловік. Деякі урни мали форму будівель, і тому їх називали урнами-будівлями.

Вивчення некрополів і загальних гробниць, що об'єднували кілька похоронних урн під одним курганом, дало змогу виділити групування будівель, тобто організацію людей, зв'язки між якими могли бути політичні, економічні чи релігійні. Ці об'єднання людей виникали або за рішенням зібратися в одному місці, що ставало оплотом могутнього міста, або це були об'єднання сусідніх сіл, що мали спільні інтереси. Так формувалися міста в IX і VIII ст. до н. е. Речі, знайдені в гробницях того періоду (шоломи, вази, бронзова зброя і застібки різних форм) демонструють багатство місцевої аристократії. У VIII ст. до н. е. розвиток віллановської общини пов'язувався з сильним рухом колонізації всередині Італії, яка створила умови для грецької колонізації. Відкриття віллановських закладів в Кампанії стало тому доказом, а виникнення Капуї, безсумнівно, є наслідком віллановської експансії на південь [9, 312].

Щодо міст, то в цей період спостерігається перегрупування розкиданих зон заселення в місця, які в майбутньому стали великими містами (Веї, Цере, Вольсінії, Вульчі та інші). Ось, наприклад, Тарквіній, священне місто Етрурії. Розкопки багаточисленних некрополів, розміщених на всіх його пагорбах, виявили кілька зон проживання, розсіяних на висотах, у тому числі і на плато Монтероцці. Приблизно в 750–720 рр. до н. е. всі ці зони проживання були залишені заради єдиного місця, де було створено місто Тарквіній, у той час як Монтероцці стало некрополем цього міста. Тут, як і в Римі, вибір єдиного місця проживання визначався місцем, яке призначалось для поховання мертвих [3, 43].

Наприкінці VII ст. до н. е. етрусські міста настільки розширились і зміцніли, що почали проводити експансіоністську політику на території Італії. Жителі цих міст вирушали на території, які лежали на північ і південь від Етрурії, і засновували там нові колонії і міста.

Особливо багаточисленні експедиції етрусків проникали в північні області Італії наприкінці VI ст. до н. е. Колоністи здебільшого залишали рідні міста через нестачу продовольчих товарів. Це були в основному вихідці із Перузії, Клузія, Волсиній, Волатерр. Колонії, які виникли на півночі, ставали, подібно до міст самої Етрурії,

важливими центрами ремесла і торгівлі. До них належать Фельсіна (сучасна Болонья), одне з найвідоміших етрусських міст Північної Італії, а також Мантуя, Спина, Атрія та інші. Через колонії етруски контролювали Паданську рівнину. Міста Північної Італії створили лігу, подібну до етрусської федерації, але про першу лігу маємо ще менше відомостей, ніж про другу, оскільки про етрусків Північної Італії до нас дійшли не зовсім достовірні факти.

Водночас влада етрусків поширювалася і на південь. Досить швидко етруски проникли на південний берег Тибру, захопили територію Лація в Центральній Італії і почали наступ на сусідню Кампанію. Стародавні джерела приписують етрускам заслугу в заснуванні великих міст Кампанії – Капуї і Ноли. Вплив етрусків відчувався і на територіях, які межували з Лацієм. Цю територію населяли фаліски. Вони перебували в економічній та політичній залежності від етрусків. Але етруски не вплинули на мову фалісків, хоча на їх території було знайдено етрусські написи, що свідчило про те, що там проживали етруски.

До середини VI ст. до н. е. етруски володіли великою територією, яка простягалась від Падугі до Ноли. Італія стала для них малою. З посиленням могутності на морі етруски почали проявляти більший інтерес більше до земель поза межами Італії. Але завойовувати їх доводилось у жорстокій боротьбі.

Великим успіхом було захоплення Корсики. Саме тут відбулася сильна сутичка етрусків з греками, які прагнули закріпити свій вплив у західній частині Середземного моря, де Корсика займала стратегічну позицію. Сильна колонія Массалія, заснована приблизно в 600 році до н. е. фокійцями, була опорним пунктом греків на тих територіях, які їм належали. Звичайно, що греки були зацікавлені в підкоренні Корсики. Через неї можна було встановлювати зв'язок з Батьківщиною, вона була базою в торговельних відносинах із Західним Середземномор'ям. Напруженість між етрусками і греками була зумовлена спочатку прихованим, а потім і відвертим прагненням обох держав захопити Корсику. Ця територія привертала увагу ще й близьким розташуванням до Карфагена.

Ця непримітна на перших порах колонія, заснована в 814 р. фінікійськими торговцями, які на своїх кораблях пробивалися із східної частини Середземного моря дедалі на захід, порівняно швидко перетворилася в торговельну гавань, через яку проходила велика кількість товарів, що перевозились морським шляхом у Західному Середземномор'ї. Карфагеняни не могли спокійно ставитись до того, що відбувалося на протилежному європейському березі. Головним своїм

ворогом і конкурентом вони вважали греків, які заволоділи важливими портовими містами на узбережжі Південної Італії і Сицилії.

Коли відносини між етрускам і греками загострилися на Корсиці, карфагеняни зайняли позицію етрусків. У той час було закладено основи союзу між етрусками і карфагенянами проти спільного ворога, який своїм існуванням обмежував їх вплив. У 540 або 538 році відбулася битва, в якій грецький флот вороже зустрівся з етрусськими і карфагенськими кораблями [7, 37].

«Прибувши на Кірн, фокійці поселилися там разом з людьми, які прийшли туди п'ять років тому і спорудили храми для своїх богів. Оскільки вони займалися грабінництвом всіх сусідів, то на них пішли спільними силами тіррени і карфагеняни. При цьому союзники мали по шістьдесят кораблів. Фокійці зі свого боку зібрали військові сили і вийшли назустріч ворогові в Сардинському морі. Фокійці здобули перемогу, яка називалась Кадмовою. Сорок кораблів було розбито, а двадцять стали непридатними для користування. Після цього фокійці повернулися в Аллалію, взяли своїх дітей, дружин і речі, залишили Кірн і попливли в Регій» [10, 54].

У VI ст. до н. е. могутність етрусків досягла свого піку. Їх вплив на суші й на морі можна порівняти з впливом греків і карфагенян. Ця «велика трійка» визначала в ту епоху хід політичного розвитку в Західному Середземномор'ї. Дружні відносини етрусків і карфагенян не були короткочасними. Їх союз проти греків тривалий час визначав рівновагу сил у тій частині давнього світу. Союз між етрусками і карфагенянами виправдав себе, за винятком Массалії, у західній частині Середземномор'я не було жодної важливої грецької колонії. А колонізація греками самої Італії була зупинена на кордоні, до якого поширювався вплив етрусків [7, 39].

Наприкінці VIII ст. до н. е., яке ознаменувалося закінченням періоду вілланова, Етрурія досягла економічного і політичного піднесення. Ця епоха, особливо VI ст. до н. е., була періодом благополуччя етрусків, коли вони встановили свою владу за межами своїх традиційних кордонів, у тому числі й на півночі, у Кампанії і на морі, коли завдяки технічним досягненням і демографічному розвитку вони могли показати себе в Середземному морі в протистоянні з греками і жителями Карфагена.

На початку VII ст. до н. е. було створено всі умови для того, щоб Етрурія увійшла в історію і залишила там слід, але короткочасний. У той період остаточно сформувались міські, політичні, громадські структури. Слід зазначити, що це була та Етрурія, яка поступово стала визнавати свою етнічну єдність, про що свідчать вибори царя Етрурії в святилищі бога Вольтумни. Країна

поділялася на міста – поліси (їх було дванадцять, як прийнято традиційно вважати), які створили скільки ж конкуруючих територій між собою.

Маючи доступ до моря, що сприяло розширенню товарообміну, приморські міста стали впливовими, особливо Тарквінії.

Етруски в період своєї могутності були відомими за межами стародавньої Італії. Сама Італія завдяки етрускам і грекам вперше в історії стала ареною зіткнення політичних та економічних інтересів в Середземномор'ї.

Ось карфагеняни, етруски і греки – і жодної згадки про Рим, який досяг свого розквіту через кілька століть. Вічне місто, місто Ромула, якому, за уявленнями гордих римлян, було призначено володіти світом, зовсім не існувало в ту пору, коли на північно-західне узбережжя Африки прибули кораблі фінікійських моряків, коли в Етрурії процвітали могутні міста, а в грецьких колоніях Південної Італії розквітала культура з чітко вираженими елліністичними рисами.

У розквіті своєї могутності етруски проникли на лівий берег Тибру і захопили Лацій. Вони знайшли там малочисленне населення, яке перебувало на дуже низькому рівні розвитку. Займалося воно скотарством і землеробством. Там, де пізніше виник Рим, на пагорбах над Тибром були невеликі поселення, а між ними – болота. Примітивні поселення пастухів являли собою розрізнені господарства. Вони, звичайно, контактували, але не робили спроб об'єднатись. Пов'язувало їх лише сумісне проведення культових обрядів [7, 47]. Отже, ми можемо лише ставити запитання, як довго би тривав процес трансформації цього поселення у велику столицю, якби не було зовнішнього втручання.

Етруски, що увірвалися в Лацій, були не єдиним народом, які облаштувалися в тих місцях. Серед перших жителів Риму, крім етрусків, були латини і сабіни. Але досліджуючи цивілізацію етрусків, можна стверджувати, що саме вони створили з маленьких поселень справжнє, сплановане за архітектурними канонами місто і структуру його управління. Лацій був вигідний для етрусків тим, що створював шлях, який сполучав Тоскану з районом Капуї.

Склалася найкращі умови для того, щоб етруски змогли проявити свої здібності в галузі будівництва і ремесла. Вони збудували чудовий канал, по якому перекачувалася вода з боліт у Тибр, і таким чином осушили землю між поселеннями. Це було відкриттям на той час. Нам важко собі уявити, яку роль воно відіграло.

Слід повідомити цікаву деталь. «Коли Тарквіній Пріск створював цю споруду руками людей, і не було відомо, як довго продовжуватиметься ця тяжка праця, римляни не витримували і вдавалися до самогубства. Тоді цар знайшов новий метод бо-

ротьби з ними: він заставив тіла тих, хто помер таким чином, прибити до хреста на огляд усім, а також для того, щоб їх розірвали дикі птахи. І тому сором, властивий римському народові, що часто допомагав добитися перемоги в битвах, прийшов на допомогу й цього разу. Будівля, створена цим заляканим народом, була дуже просторою й великою» (Пліній). Етруски до робіт на римському будівництві запрошували й місцеве населення.

Завдяки етрускам на місці болота з'явився центр нового міста. Був закладений Форум – знаменита велика римська площа, спочатку центр Риму, потім – Італії, нарешті, імперії, що охопила більшу частину того світу. На Капітолійському пагорбі етруські архітектори побудували храм богам Юпітеру, Юноні, Міневі, і тим самим передали місто під захист божественної тріади. Нове поселення, ще невелике за розмірами і незначне за своєю роллю, вони оточили муром, який захищав мешканців від зовнішньої загрози.

Так на місці давніх поселень виникло нове місто, в якому поселились і нові жителі – вихідці з Етрурії, в основному ремісники і торговці. У пам'ять про них у Римі була названа одна вулиця – вікус Тускус (Етруська вулиця). Ця назва зберігалася тривалий час. Імовірно, що й назва нового міста – Рома – за походженням – етруська [7, 43].

Можна сказати, що управління Римом спочатку мало чим відрізнялося від форми правління в етруських містах. Цю думку можна підтвердити тим, що від етрусків римляни перейняли багато традицій, що вкорінилися в їх повсякденному житті. Наприклад, крісло із слонової кості, яким користувалися римські чиновники, тогу, підбиту пурпуром, пучок гілок із сокирами всередині, що символізували владу ликторів. На чолі Риму стояли етруські царі. За легендами, це були Тарквіній Пріск, Сервій Тулій і Тарквіній Гордий.

Легенда стверджує, що династія ця походила від етруського міста Тарквінії. Тарквіній Пріск був сином грека Демарата із Коринфа, який залишив своє місто і оселився в Тарквініях. Там у нього народилися два сини – Лукумон і Аррунт. Аррунт невдовзі помер, а Лукумон став наслідником престолу. Незважаючи на це, він був невдоволений своїм становищем у Тарквінії, бо до нього, як до чужоземця, ставилися з недовірою. За порадою своєї дружини Танакіл – легенда називає її чесною жінкою, яка вміла добиватися своєї мети, – він переселився в Рим, де прибрав ім'я Тарквінія Пріска, і став римським царем. Деякі легенди розповідають і про закінчення правління Тарквінія Пріска. За однієї з них, виник конфлікт між римлянами і жителями етруського міста Вульчі – братами Гаєм і Ав-

лом Виббенами, причому Гай потрапив до римлян. Однак він був звільнений шукачем пригод етруском Мастарним, який скинув Тарквінія і сам став царем римським. Про існування Мастарна і його друзів Авля і Гая свідчать надписи і малюнки на багатьох етруських пам'ятках.

Нам невідомо, наскільки достовірні легенди про етруських царів Рима, та ніщо не може змінити того факту, що Рим став Римом завдяки етрускам, що він увійшов в історію як один із етруських міст, що із самого початку існування Вічного міста на нього вплинули ті події, які сприяли перетворенню етруських міст у важливі політичні та економічні центри Італії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Немировский А.* Археологические музеи Тосканы / А. И. Немировский // Вестник древней истории. – 1992. – № 1. – С. 237-244.
2. *Немировский А.* Идеология и культура раннего Рима / А. И. Немировский. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1964. – 189 с.
3. *Робер Ж.* Этруски / Ж. Н. Робер. – М. : Вече, 2007. – 368 с.
4. *Вогэн А.* Этруски / А.Вогэн – М. : Крон-Пресс, 1998. – 235 с.
5. *Кондратов А.* Этруски – загадка номер один / А. М. Кондратов. – М. : Знание, 1977. – 96 с.
6. *Лоуренс Д.* Утро в Мексике. По следам этрусков / Д. Г. Лоуренс / Пер. с англ. А. Николаевской. – М. : Б.С.Г.-ПРЕСС, 2005. – 335 с.
7. *Буриан Я.* Загадочные этруски / Я. Буриан, Б. Моухова. – М. : Наука, 1970. – 227 с.
8. *Макнамара Э.* Этруски. Быт, религия, культура / Эллен Макнамара / Пер. с англ. Т. Е. Любовской. – М. : ЗАО Центрополиграф, 2006. – 192 с.
9. *Моммзен Т.* История Рима. Т. 1 / Т. Моммзен. – СПб. : «Наука», 1997. – 452 с.
10. *Залесский Н.* Этруски в северной Италии / Н. Н. Залесский. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1959.
11. *Наговицын А.* Этруски: Мифология и религия / А. Е. Наговицын. – М., 2000.

ШАНОВНІ ОСВІТЯНИ!

Не забудьте передплатити журнал

«Історія в сучасній школі»

Журнал можна передплатити на один місяць, квартал, півроку й рік.

Передплата здійснюється до 10 числа місяця, що передує передплатному.

Індекс 74644